

Zsinka László:

**A globalizáció humanizálása és a katolikus társadalmi tanítás
Gondolatok XVI. Benedek: Caritas in veritate enciklikája kapcsán
konferencia előadás**

Ha a katolikus társadalmi tanításról tudományos diskurzus keretében beszélünk, néhány módszertani alapelvet előzetesen rögzíteni kell. A tanítás társadalmi és gazdasági jelenségek szociáletikai reflexióját fogalmazza meg, s mi több ezt szükségesnek tartja az ember és a közös érdekében. Ez a szemlélet eltér attól a megközelítéstől, amikor a gazdasági cselekvést közvetlenül erkölcsi kategóriákkal minősítjük, mivel ez a felfogás azt is nyilvánvaló adottságként kezeli, hogy a társadalmi, gazdasági jelenségek autonóm törvényszerűségek szerint működnek, s leírásukra külön tudományos nyelv, illetve a szaktudományok szükségesek. Az egyházi tanítás ezt hívja a „földi dolgok autonómiájának”. Másfelől ez a szemlélet attól a nézőponttól is megkülönbözteti magát, ami szerint a szaktudományok önmagukban elégségesek lennének, s eredményei egyáltalán nem igénylik a metafizikai vagy etikai reflexiót. Eszerint a társadalomtudományokra s egyben azok szociáletikai reflexiójára egyaránt szükség van. Tehát a társadalmi tanítás értelmét ebben a távlatban kell elhelyezni a katolikus önértelmezés szerint.

Jelen előadásomban ebben a távlatban szeretnék megfogalmazni néhány gondolatot a Caritas in veritate enciklikáról. Elemzésem nem törekszik teljességre, a szándékom az, hogy az enciklika üzenetét vagy legalább annak néhány aspektusát jelentőségének megfelelően értékeljük. Gondolataimat tézisekbe sűríttem, és eszmefuttatásom végén egy kutatás lehetőségét is felvillantom.

XVI. Benedek Caritas in veritate enciklikája 2009-ben látott napvilágot. Megjelenésekor a katolikus társadalmi tanítás alapelvei már 120 éves múltra tekinthettek vissza. Az egyházfő és az enciklikán dolgozó klerikus és laikus szakértők ezekre támaszkodva fogalmazhatták meg felfogásukat az ezredforduló gazdasági-társadalmi kihívásairól.

Gondolati jelentőségéhez képest a Caritas in veritate kevés figyelmet kapott az egyházban és világban egyaránt, holott bőven rászolgálna a nagyobb megbecsülésre. Ha feltesszük a kérdést, milyen értelemben tekinthetjük a Caritas in veritate-t újszerűnek, a válasz nem adódik rögtön. Talán mert megismerése időigényes intellektuális feladat. Az enciklika szövege hosszabb a szokottnál. Az okfejtés precízen katalogizálja korunk kihívásait. Kritikusai arra utaltak, hogy a szöveg néha túlzottan részletező, illetve hiányzik belőle a cselekvésre felszólító prófétikus lendület.

Azonban utaljunk az enciklika kevésbé hivatkozott érdemeire is. Egyik újszerűsége abban áll, hogy a társadalmi tanítás történetében ez az első enciklika, ami kifejezetten globalizáció természetrajzával foglalkozik. Teszi ezt úgy, hogy magas színvonalon egyesíti a laikus tudományos standardokat és a keresztény reflexiót. A Caritas in veritate inkább szól az értelmiségekhez, mint más enciklikák. Méltán tarthat igényt arra, hogy hívő és nem hívő értelmiségi egyaránt komoly szellemi kihívásnak tekintse. A teológus Joseph Ratzinger a Caritas in veritate-ban pápaként is tudós-tanító szerepben lép fel. Ne felejtsük el, az enciklikák megalkotásában ugyan mindig többen vesznek részt, de a regnáló pápa személyes habitusa erősen rányomja a bélyegét a dokumentum karakterére.

Első tézisem tehát az, hogy a Caritas in veritate a társadalomtudományos standardokat is messzemenően kielégítő szöveg. Második tézisem szerint a Caritas in veritate az egyház első enciklikája, amely a globalizációt helyezi vizsgálódása középpontjába, s ebben áll egyik fontos újszerűsége. Ez nem jelenti azt, hogy a társadalmi tanítás ezt megelőzően nem foglalkozott a nemzetközi élet kérdéseivel. XXIII. János és VI. Pál 1960-as években megjelent enciklikái is utaltak már a nemzetköziesedésre. Általában elmondható, hogy a társadalmi tanításban mélyreható paradigmaváltás ment végbe a 20. században. XIII. Leo Rerum novarum enciklikája 1891-ben és XI. Pius Quadragesimo anno enciklikája 1931-ben még nemzetállami és nemzetgazdasági keretben gondolkodott. Viszont a második világháború utáni évtizedek enciklikáiban már fokozódó mértékben jelent meg a nemzetközi társadalom, mint referenciakeret. Ezzel együtt a Caritas in veritate tekinthető az első olyan dokumentumnak, ahol kimondottan a globális társadalom áll a fókuszban.

Így harmadik tézisem szerint a társadalmi tanítás, mint szellemi termék maga is „globalizálódott” a 20. században. Ez a paradigmaváltás egyrészt többlépcsős folyamat volt, másrészt a szemléletváltás XVI. Benedek jelen enciklikájával teljesedett ki.

A továbbiakban azt vizsgálom, milyen vezérelv alapján ragadható meg a Caritas in veritate globalizációhoz való viszonya. Ezt a problémát a társadalmi tanítás legtágabb keretébe helyezve válaszolom meg.

Amikor a 19. század során az egyház szembesült a felvilágosodás antiklerikális eszméivel, kis híján a modern társadalom egészét elutasító felfogás vált uralkodóvá a katolikusok között. Nem meglepő, hiszen az egyház, sőt maga a vallásosság is a felvilágosodás és a polgári forradalmak korának vesztese volt. A katolikusok úgy érezték, hogy a hit és értelem egyensúlya helyett az önmagának elégséges értelem, egyén és közösség egyensúlya helyett az egyoldalú individualizmus kerekedett felül. Mi több, a felvilágosodás néhány gondolkodója vád alá helyezte az egyházat, mint a középkori babonáság megtestesítőjét. Így a katolikusok egy része érthető nosztalgiával tekintett vissza a „nagy középkor” keresztény társadalmára, egyházára. Nem feladatom most e vélemények értékelése. Csak azért teszek róluk említést, mert magyarázatot adnak egy sajátos gondolkodásmód kialakulására, ami a hívőkre is hatott és amit „antimodern kísértésnek” lehet nevezni.

„Antimodernnek” nevezzük a modernitás egészében való elutasítását. A „modern” és „modernitás” kifejezés kapcsán ideáltipikusan négy jelentésrétegre utalhatunk. Politikailag a premodern rendi társadalom helyett a modernitás a választással legitimált liberális demokratikus eljárásokat jelenti, gazdaságilag a tradicionális agrárgazdasághoz képest a piacot és az iparosodást, kulturálisan a hagyományos közösségközpontú társadalmakhoz képest az individualista értékrendet, szellemileg pedig a felvilágosodás projektjét. Antimodern felfogás esetén a modernitás e jegyeit utasítjuk el, helyette valamiféle premodern társadalmi forma idealizálásra teszünk kísérletet. Ilyen volt a középkori hivatásrendiség – városi céhek, falusi közösségek világa – a 19. századi katolikusok számára.

A katolikus gondolkodás azonban végül távol tartotta magát az antimodern kísértéstől. Amikor XIII. Leó kibocsátotta a Rerum novarum-ot 1891-ben, nem utasította el az ipari társadalmat, hanem annak ellentmondásait – a munka és a tőke közötti konfliktust – igyekezett orvosolni. A Rerum novarum-mal a katolikus egyház jól kijelölhető nyomvonalon indult el. Eldőlt, hogy a társadalmi tanítás terén nem azonosítja magát az antimodern felfogással, helyette modernitáskritika megfogalmazására törekszik.

A modernitáskritika lényegileg különbözik az antimoderntől. Eltekint a modernitás egészében való elutasításától. Inkább a modern társadalom ellentmondásainak a kiküszöbölésére törekszik. Eszerint például a modernkori technológiai fejlődés nem tekinthető eredendően rossznak. Az innovációk előmozdíthatják az emberiség jólétét, de csak ha bizonyos társadalmi ellentmondások kiküszöbölésre kerülnek. Ebben a távlatban beszélhetünk modernitáskritikáról, s ez jellemzi a társadalmi tanítást a 20. században. Érthető, hogy a katolikus egyház ugyanerre következtetésre jutott az ezredfordulón a kései modernitás legfőbb jelensége, a globalizáció kapcsán is. A tanítás a globalizációt nem utasítja el, hanem annak átfogó kritikájára törekszik. Elismeri technológiai-logisztikai vívmányait, sőt elengedhetetlennek tartja a világméretű demográfiai robbanás miatt növekvő létszámú emberiség jólétének előmozdításában. De úgy véli, hogy ezek az előnyök csak akkor tudnak érvényesülni, ha kiküszöböljük a globalizáció egyéb súlyos ellentmondásait.

Negyedik tézisem tehát így szól: abból, hogy a társadalmi tanítás modernitáskritikaként fogható fel, egyben az is következik, hogy ennek folytatásaként „antiglobalizmus” helyett az egyház globalizációkritikára törekszik, s ez szervezi egységbe a Caritas in veritate mondanivalóját. Összességében a tanítás a globalizációt az ember szolgálatába állítja, azaz annak humanizálására törekszik.

Az enciklika diagnózist ad a globalizáció ellentmondásairól az elmúlt évtizedekben. Valamennyi lényeges – a közgazdasági szakirodalomban is felmerülő – probléma tárgyalásra kerül az enciklika fejezeteiben. Hadd soroljunk fel néhányat: a gazdasági növekedés ellenére a nemzetközi jövedelemkülönbségek erősödése, a nemzetállami deregulációk révén a

szociális biztonság csökkenése, a szellemi tulajdonjogok egyenlőtlen hozzáférése, az új szegénység formái a fejlett és a fejlődő országokban, környezetvédelmi, ökológiai problémák, a nemzetközi pénzügyi szektor zavarai és elszakadása a reálgazdaságtól.

A globalizációval kapcsolatos diagnózisok, valamint az enciklikában kidolgozott szociáletikai reflexiójuk alapján az elmúlt évtizedek közgazdasági nézetei is értékelhetővé válnak. A katolikus szociáletika és a közgazdasági elméletek egymásra vonatkoztatása értékes párbeszéd lehetőségét nyithatja meg.

Ötödik tézisem – ami egyben egy kutatás munkahipotézise is lehet – az, hogy a társadalmi tanítás – közgazdasági elméletekre utalva – közelebb áll a posztkeynesianizmushoz, mint a klasszikus monetarizmushoz, továbbá a washingtoni konszenzus helyett közelebb áll a posztwashingtoni konszenzushoz, közgazdászokra utalva Joseph Stiglitzhez, illetve Amartya Sen humán közgazdaságtanához, s programokra utalva az ENSZ milleniumi fejlesztési céljaihoz. E kérdéskör érdemi vizsgálata a társadalmi tanítás alkalmazásának újszerű útjait nyithatja meg.

A szociális enciklikák között először a Caritas in veritate adott olyan mélységű szakmai elemzést a globális gazdaságról, hogy ennek nyomán egyáltalán felmerülhet a közgazdasági eszmék és a társadalmi tanítás párbeszédének a lehetősége. Talán éppen ebben áll a Caritas in veritate igazi jelentősége. Ez izgalmas kihívást, s egyben még ki nem használt lehetőséget tartogat az akadémiai világ tudományos közössége számára.

Elhangzott a PPKE BTK Gazdaságtudományi Intézet Workshopján (Az ember és világa panel keretében)

Időpont: 2025 december 5. Helyszín: PPKE, Sophianum

Szerző: Dr. Zsinka László egyetemi docens, PPKE, BCE